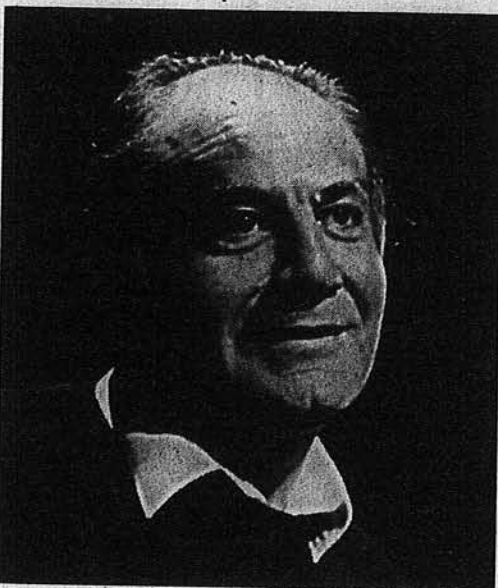

סיפור השמע הישראלי

אלי עמיר

אהבת שאול

אלי עמיר. ספרייה לעם, הוצאת עם עובד, 341 עמ', 60 שקלים

אברהם בורג

את שני ספריו הקודמים – "תרגול כפרות" ו"מפריח היונים" – חזק אלי עמיר מתוך קרבו המיוסרים. סיפור מסעו האישי של הילד הבגדתי מגרת הפרת אל תוככי ישראל. הסמלים והניחוחות, הרמויות והרימויים יצאו קולחים וקלים תחת עטו. הספר הזה שונה. בספר הזה עמיר הוא סופר של ממש, סופר של כולם, מכיוון שהווייה המסופרת אינה חווייתו האישית. וכל זאת הוא מצבי לנגד עינינו אספקלריה אפלה ומרתקת של העצובה בקינות היינו: משבר ההווה ושברון הערכים של ישראל '98.

קשה היה לי להיכנס לתוך הספר: ציפיתי לעוד עלילות עיראק ומצאתי עצמי מתמודד עם הסיפורים שלצד "מי ציקלג", "עת המיר", "קופסה שחורה", ושאר סיפורי השמע הישראלי. וקשה היה לי עוד יותר לצאת ממנו. שעות ארוכות עוד היהרהתי בתכנים ובמשמעויות, וגותרתי עצוב מאוד ועם תקווה מעטה.

התמול מזלי וברכתי למקום כלשהו קראתי בבליעה את "אהבת שאול" של עמיר, וברכתי בחזרה קראתי את "מחזירי האבות קודמות" של יהושע קצו, ולא יכולתי שלא לחבר כל הזמן בין השניים. שניהם ילידי 1937. ב"התגנבות יחידים" כתב קצו את אחד מספרי המפתח החשובים ביותר על חוויית ההיתוך הצה"לית של טרם הכיבוש של '67. עמיר, בספרו הנוכחי, מתחבר מאותה נקודה ואילך, ומתאר את חוויית המפגש והתסכול של ה"שחורים", בני הארץ הספרדים ועולי ארצות האיסלאם, המתחברים ומתעמתים עם ה"בלונדינים", ה"לוחמים הקיבוצי" ניקים, חברה לאותה יחירת מודיעין סודית, שנודעה אחר כך כאחת מסיירות הפאר של צה"ל. כסופו של דבר גם קצו של "מחזירי האבות קודמות" וגם עמיר של "אהבת שאול" ניצבים במלוא כאבם לנוכח השבר הגדול של החברה הישראלית, ציונות השטעים של סוף העשור התמישי לחיינו.

סיפור המעשה נע על שני צירים. ציר הרומן הרומנטי בין שאול בר־ארון, "בחור ספרדי סמך" יט"ח, דור שכיעי בארץ, תניך תנועת 'זבונסקי', לבין אהובת נעוריו חיה: תחולת אהבים ניצולת שואה הבוגרת בו ובאהבתם, ומתחנת בלחץ הוריה "הפולנים" עם גרשון הצבר הטיוס, ומעט בגדידתה ועד כלות הספר הוא לעולם לא נישא שוב, ולא הוליד ילדים. עקרונות המפשחתי אינה מקריה, אלא סמל עמוק הרבה יותר למבצב שלנו.

הציר השני הוא ציר המעבר של בן לאחד מגיבורי האצ"ל הירושלמיים, איש הנחלואות ומעריצו הנציח במנחם בגין עד לטובש השלום. זהו ציר המתאר איך הפך הילד הירושלמי הכית"די הזה לאיש המפשרה הרוסיוריאליטי ואת ההשלמה עם קיומו של הגר בתוכנו – והעם הפלסטיני.

שני הצירים, ציר ההשלמה עם מושלמת וציר האידיולוגיה של ארץ ישראל השלמה, שלעולם לא תהיה מושגת, נחשפים לעינינו דווקא מנקודת מבטם של שניים שהם חיצוניים במידה רבה לחברה הישראלית. חיה מנצלת ומשפספת בניצולת שואה הרואה את הכל, אך רק כל עוד היא ניצולת שואה. ברבע שהיא מתחנת עם צבר, "מלח הארץ", ונטמעת לתוך הכליל הישראלי, היא עצמלת מן הסיפור ומתחפת עמוק עמוק ברקעו. וככל שהיא מתרחקת, גם שאול בר־ארון מתרחק, הוא נוסע לחו"ל למלגת לימודים ועבודה ומאו הוא חוזר הנה מדי פעם,

של דבר את מפא"י מעל כס השלטון – ובצדק. מעניין לעקוב אחר החומרים שמהם עושה אלי עמיר את ספרו. אינני יודע מהי התרכובת של הרמויות המרכזיות, שאול, מפקדו אבשי, אהובתו חיה, האלמנה מזי והגזירה המומרת מירל'ה. אבל אני יודע לוחות בין השיטין את אברהם ארנו ול, מייסד אחת הסיירות המפוארות בצה"ל, את לשונו של עגנון הנשורת פה ושם (בחזרה החולפת בספר הוא מתאר כ"גבוהית", ממש כלשונו של עגנון המתאר את שירה שלו כ"גבוהית") ואת דימויו של גרשום שלום המתאר ב-1965 את המחשב במכון ויצמן ברחובות, כגולם (מאמר המופיע ב"דברים בגו", "הגולם מפראג והגולם מרחובות"), ממש כשם ההרצאה באוניברסיטה העברית המתקיימת באותן שנים ממש ומשנה את מהלך חייו של שאול בר־ארון, ושמה "תחת לשונו של הגולם ממכון ויצמן".

וו הרצאה שמנה ואילך הוא נוטש את המורחנות שבה הצטיין בשל מוצאו והוותק שלו בארץ, והופך להיות איש עולם המחיר: מיליונר עתיר נכסים שמגוריו נחלקים בין ישראל של המלחמות, האהבות והזיכרונות, לבין לוס אנג'לס של הנון, הקדמה והטכנולוגיה. ואפילו הווילה של בן סינור היא מקום אמיתי, בעיבורו של רחוב רחל אמנו בשכונת קטמון בירושלים. רק בהתקרבו אל ימים אלה ממש בוקע מספרו של עמיר מסר פוליטי חד מדי, כאילו נלקח מעמודי התרשות וממש לא מתאים להלוך הנפש הנחבא והנסתר של גיבור הרומן.

קשה לי מאוד לשפוט את אמינותן של חלק מהרמויות. חיה, אותה אהובה משוגעת, הטורפת אותו ורוצה שימצה את מיציה ולא מפסיקה לרבר, לחוות ולעבד את חוויית השואה שעברה כילדה קטנה שניצלה בידי הוריה: היום ברור לנו שלניצולי השואה יש יכולת הבעה, ואת סיפוריהם אנו שומעים מפייהם. אבל אז: חשבתי שסגור פיהם של ניצולי השואה איפיון את התמודדותם עם המעבר הנורא מאפר המשרפות אל הכבשן הישראלי הלהוט והמלחיץ. ובכל זאת, אפילו אם עמיר משליך את הפתיחות של היום אל הימים הראשונים של החברה הישראלית – יש בכך תועלת וברכה. כי דרכו יוצאת השואה מתחום המושב של קורבנותיה לכבר והופכת להיות לנחלת הכלל, על כל עדותיה, כולל העדות אשר מעולם לא קרבה אל גרונן המאכלת הנאצית.

ואילו הגיבור בר־ארון הוא דמות אמינה ושלמה. ירושלמיות יסודית של פעם. נלחץ – כמוני עד עצם היום הזה – ממים שזורמים סתם כבר, "למה את לא סוגרת כבר את הכרו הנה, חבל על המים... סליחה, אבל בתור ירושלמי קשה לי לסבול בנוב של מים". טייל ארץ ישראל, תלמידי בית הספר התיכון שלי באוניברסיטה כרבים מבני אצולת ה"ט"ט של אותם ימים. גם שאר הניבורים יש בהם ישראליות שורשית מסבירה, מירושלים, מחיפה, מהמעברות והמקיבוצים. תמהיל עשוי הטוב של ההזמר האנושי המרכיב את ישראל.

כסופו של הספר ממתין הילד הספרדי שגדל והתעשר לאלמנת חברו הטוב – מוי – שלה חיכה בלא יודיעו כל כך הרבה שנים. היא שמאל פוליטי והוא ימין מתמתן. ולנו נשאר לדמות את המפגש ביניהם, שלא עלה הכתב. כי בנקודת המפגש הרומיית היא יעשה גם את חווייתו השלם שלו על מסורת אבותיו, וחזרת של פעם לא תהיה קיימת עוד.

או למה נעצבתי כל כך? גם כי נוכרתי בכל חברי שנפלו ואינם במלחמות מלחמה וביתורה הלאומנית המיותרת, וגם כי אלי בר־ארון ושאלו עמיר נוגעים במלוא האכזריות במורסות המורלקות ביותר שלנו. עדותיות מתוסכלת, שואה מרממת, חברה שאיבדה את תום נעוריה וגעגועים איך ספיים למע שכבר לא יהיה. הייתי עצוב כי ידעתי שקינתו של אלי עמיר היא קינתו של היסודות הבריאים של מורשת ספרד, על אירופה שחורבה, על האודות שנפרמה ועל הסמלים שחוללו ולא ישובו עוד להיות קרושים. אלא אם כן יתרחש בימי חיינו המפגש המיוחל בין שאול למוי, בין ימין לשמאל, בין אהבת הארמה לאהבת האדם.

בכחית אורח הלגע הרואה כל פגע. ככל שהוא חיצוני יותר להווייה הישראלית הוא רואה טוב יותר, ולפני כולם, את מגמותיה לעתיד לבוא. אחרי ששת הימים הוא מקשיב לקולות המנונים הקוראים לפיוס היסטורי. אחרי יום כיפור הוא מבין את אוולות המלחמה, ועוד כטרם האינתיפאדה הוא מזהה היטב את חוסר הסיכוי שבכיבוש המתמיד. ובכל נקודת פגישה מחודשת שלו עם המציאות הישראלית הוא מוותר עוד קצת על תורת הארץ השלמה שבכיל מיומיות אנושיות אחרות.

שאלו בר־ארון של אלי עמיר מכיבס באהבת עולם ובאכזריות עירומה עלינו ועל עצמנו. הוא אהב את בגין ומעריץ אותו, ולעולם לא ישבח את בואו הפתאומי לשבת הברימנות של קצמא בחינתו נער ירושלמי של שכונת הנחלואות. לפתע מכינים הקוראים את סמו קסמו של מנהיג ההמונים האחר והיחיד. זה שירע לשלח את ההמונים משום שירע להתחבר אל כל אחד ואחד מהם כיחיד בפני עצמו.

ובאותה נע אין הוא חוסר אל שכטו מאותו בגין ממש, "לאחר שנים כשהשתלח במנחם בגין הנערץ עלי בקיבוצים, כשהיה ראש ממשלה, היתה לו בזה השלמה לכל עומק הקרע המיותר הזה. והכאב שבכלבי היה כפול: בהודות עם אבי הרגשתי את כאבה של המשפחה הלוחמת והמקופחית; המנודה והנדרפת, הנותרת והלא־שוכחת, שבגין היה לה לפה; בהודות עם חברי הלוחים בני הקיבוצים הרגשתי את עלבונה של הקבוצה שיחסית למספרה נתנה והקריכה יותר מכל קבוצה אחרת לתקומתה של המדינה הוות. מי כעמך ישראל גוי אידיוס בארץ".

ובשל נקודת מוצאו הימנית, הרזיווינסטית, המנודה בימים ההם, אין הוא יכול שלא לבקר כמדיק את מצעד האיוולת של הכיתות המפא"יניקית של אותם ימים. כי רבים מאלה שגדלו ממקומות העבודה, מן המעגלים הפנימיים של החברה והתרבות, יצאו להם אל השוק החופשי, אל היוזמות המסתור, והפכו להיות היסוד הכלכלי, החברתי, הערתי והבוגרי שהפיל כסופו